

Landskabet og naturen i Thy

Artiklen giver eksempler på registreringer, beskrivelser, oplevelser, indlevelser gennem tre hundrede år og er illustreret af Leo Estvad.

Knud Sørensen er født i Hjørring 1928 og uddannet landinspektør. Praktiserede på Mors 1958-1984 og har siden da levet som fuldtidsforfatter og foredragsholder.

I 1802 udsendte sognepræsten til Skjoldborg og Kallerup menigheder Knud Aagaard (1769-1838) en »*Physisk, oeconomic og topographisk Beskrivelse over Thye beliggende i Thisted Amt, Aalborg Stift.*« Beskedent kalder han bogen »et Forsøg«. Bogen er tilegnet »*Hans Kongelige Højhed Kronprindsen*«, og er den grundigste beskrivelse af det stykke land, der som de østligste sogne har Hjardemål og Østerild, og som mod sydvest ender ved Odesund.

Bogen er én af mange amtsbeskrivelser, der fremkom i de første årtier af 1800-tallet inspireret af Det kongelige Landhusholdnings-selskab, og formålet var at få undersøgt produktions-forhold og udviklingsmuligheder i de danske landdistrikter. Derfor er det beskrivelse af landbrug og fiskeri, der meget detaljeret fylder det meste af værket, men der er også afsnit om »*Folkets Levemaade og Kultur*« og om »*Thybonitiske Ord og Talemaader.*« Og der er naturligvis også redegørelse for landskabets beskaffenhed. Og her er så et uddrag af hans beskrivelse af det thylandske landskab:

»...Dersom Sandflugten ikke havde ødelagt saa meget af Thy, og Jordbunden var overalt saa god, som den er paa nogle Steder, saa kunde det maaskee regnes iblandt Danmarks bedste Provindser. Men mere paafaldende Forskiellighed af Jordsmon

paa saa liden Afstand findes nok faa Steder. En Strækning af Sandbakker eller Klitter langs med Havet paa en halv eller heel, indtil halvanden Miils Bredde, frembyder det fæleste Syn, man kan forestille sig. Ved at overskue disse, for det meste nøgne og uhyre store Sandklitter, troer man sig hensat midt i Arabiens Sandørkner. Paa den anden Side derimod, ved Liimfiorden, frembrydes saa smukt et Syn, som man kan vente sig i skovmanglende Land. Bierge har Landet vel ikke; men noget bakket, eller i det mindste bølget, er det overalt. Liimfiorden, som paa den ene Side omgiver Landet, inddæmmes i Almindelighed allevegne med en temmelig brat Brink. Overskuelsen af denne Fiord, saavelsom af de hyppige Søer og rige Kornmarker, er paa den ene Side og midt i Landet saare behagelig. Dersom Sandklitterne paa den vestre og nordre Side ikke gav Landet saa ublid Skikkelse, saa ville Vesterhavet, som paa den Side omgiver Landet, med de talrige Skibe, som derpaa ofte vise sig, ogsaa have sin Behagelighed.«

Det kan han selvfølgelig have ret i. Thy landskab ville uden sandklitterne have været været noget i retning af Sallings eller det, man finder på Mors. Og det kunne jo være meget godt. Men hvad så med landskabets hele karakter – set med et par nutidige øjne?

Det, Knud Aagaard har som sit ideal, er det nyttige landskab, den kultiverede natur, og også fjorden og havet, fordi også de har en nytteværdi, dels som transportvej, dels som levebrød for fiskere. Han mangler, eller undlader i hvert fald at udtrykke, glæden ved den natur, som kun er natur. For ham er den dyrkede mark til enhver tid mere påskønnelsesværdig end det stykke land, der ikke er under ploven.

Selv om han var præst, er det en bondes natursyn, der kommer til udtryk, og samtidig er han præget af oplysningstiden, hvor fornuften og nyttevirkningen er i højsædet, og hvor landboreformernes gennemførelse skal resultere i et mere effektivt og ekspanderende landbrug.

Hans natursyn, bestemt af oplysningstiden, var på det tidspunkt det gængse, romantikken er endnu ikke slået igennem, og er vel aldrig helt slået igennem i et bondesamfund. Endnu 42 år senere kan man se samme holdning hos en af tidens store digtere, Steen Steensen Blicher (1782-1848). Det er ganske vist ikke Thy, han beskriver i

novellen »Rødstenen paa Fuur«, men slægtskabet med Knud Aagaard er tydeligt.

Han begynder med at beskrive øen, og han er meget glad for den sydlige del:

»Nette Huse og nette Mennesker – over 800 paa 1/8 Qvadratmil dyrkeligt Land, dertil een eller flere Baade, og det ei af smaae, skjænke et ligesaa liveligt som frydeligt Syn. – Men nu den nordlige Halvdeel! Grimmere end Alheden – hvis frodige Lyng, og hist og her fremsmilende grønne Græspletter, hvis violette sildige Blomsterflor, saavel som den utallige Bærvrimmel, trøster Øiet og kvæger Ganen – frastøder den fuurske Øiet. Høie, bratte Banker, ikke bevoxede, men næsten overalt sparsomt besprængte med usselt, unyttigt Dværgelyng, paa en steenskjælllet Overskorpe, gienkalder den nyskabte, endnu øde Klodes »Limbo,« paa hvilken Miltons Satan var det eneste levende.«

Det kan i høj grad sætte spørgsmålet om ændret natursyn i relief, når man tænker på, at netop den nordlige del af Fur i dag

er den, der tiltrækker turister og er genstand for fredninger.

Heller ikke Blichers topografiske forfatter-skab – som f.eks. hans af landhusholdnings-selskabet bestilte beskrivelse af Viborg amt – adskiller sig fra Knud Aagaards. Det drejer sig om først og fremmest at registrere erhvervsudøvelse og udviklingsmuligheder for det lokale samfund.

Der er langt fra den tids bedømmelse af naturen som »tjenende natur«, altså som udgangspunkt for nyttige aktiviteter og som ramme om dagliglivet, til en nutids bybefolknings naturopfattelse, som bygger på nogenlunde lige dele æstetik og økologi, som lægger vægten på det oprindelige, på det uberørte, og hvor naturens kvalitet bestemmes af, hvor befriet den er for menneskelige aktiviteter og produktion. Begrebet »naturgenopretning« er tidstypisk.

Der går vel det meste af atten-hundred-tallet, før det nye syn for alvor begynder at slå igennem, om end Blicher i »Hosekræmmeren« (1829) godt kunne fortælle, at når han stundom havde vandret ude i den store alhede og kun havde haft den brune lyng omkring sig og den blå himmel over sig og i det fjerne skimtede en menneskevaaning, da opstod »*Gud forlode mig denne Flyvetanke; thi andet var det dog ikke – det Ønske, gid denne Menneskevaaning var borte! der boer ogsaa Møje og Kummer; der trættes, der kives ogsaa om Mit og Dit!*«, ja så er det ikke naturen som genstand for en skønhedsoplevelse, han skildrer, men naturen som fristed, som undtagelsen fra dagligdagen.

Og Blichers digt »*Kiær est du Fødeland*« er ikke, som mange tror, en hyldest til heden, men en erkendelse af, at der er et gensidighedsforhold mellem et menneske og den natur, det menneske er opvokset i,

at naturen for så vidt er karakterdannende for mennesket, og derfor har hvert menneske et sted, der er skønt i betydningen fortroligt, og som næsten opleves som en del af det menneskes indre. Det er ikke naturen som ideal, der er tale om. Faktisk udarbejdede Blicher detaljerede forslag om hedemosernes opdyrkning.

Selv for romantikkens førstemand herhjemme, Adam Oehlenschläger (1779-1850) er »naturen« ofte bondelandet, altså den kultiverede natur. I digtet »*De Kiørende*« (1803) hedder det:

*Fra qualfulde Mure!
Til Marken saa huld!
Der pløiede Fure
har ydet sit Guld.
Saa friske, saa sunde
de Bønder vi see.
Ved kiølige Lunde
de hvæsse den blinkende Lee.*

Og nu må jeg så tage et tag i mig selv. Jeg er ved at komme af sporet. Artiklen skulle ud fra beskrivelser af Thy fortælle om ændrede natursyn, og nu har jeg med de to seneste eksempler været på Fur, på Alheden og antagelig få kilometer nord for København. Og det billede, jeg har givet af Blicher er en smule énsidigt, der er en dobbelthed i hans naturopfattelse, som der var i hele hans personlighed, men det skal jeg nok rette op på senere. Han var ikke kun barn af oplysningstiden.

Holger Jacobæus

Knud Aagaard, som jeg indledte med, er én i rækken af rent registrerende topografiske forfattere eller rejsende, der har besøgt

Thy eller har været bosat dér en del af deres liv. Og så må jeg tilstå, at jeg ikke holder mig strengt til det Thy, som Knud Aagaard beskrev, men også bevæger mig ind i Vester Han Herred.

Den ældste, jeg har kunnet finde frem til af disse registrerende forfattere, er Holger Jacobæus (1650-1701). Han var født i Århus som søn af biskop Jacob Madsen og blev uddannet som læge og naturvidenskabsmand. I 1692 foretog han en rejse i Jylland, og den beretning, han skriver, har nærmest præg af dagsnotater, der ikke skal skildre hans egentlige rejseoplevelser – og slet ikke naturindtryk – men nærmest er en slags rapport, som skal fastholde de konkrete oplysninger han opsamler undervejs. Han finder multebær, der er blegere og mindre end de norske, om Limfjorden skriver han blot, at »I Limfjord findis Helt, Smelt, Øreter ect.« Og han fortsætter: »På Hederne Uhrhøns. Ellers findis i jylland Pomerantz Høns, som ligner aggerhøns og ere røde under buggen, bruskocke, heyrer, traner, Ryfler eller smaa snepper, vacteler, brockfugle, kaabberhøns (dvs): store snep-per etc, etc:«

Iøvrigt opregner han, hvad der er særlig bemærkelsesværdigt de enkelte steder, f.eks. at »I Ty, i Aggersogn offerer Sognefolkene tør Fisk til Præsten, og ligger det i vognhusit«, og at Tye (som han staver det lidt senere) er kendt for forrædere og spaa-mænd. Salling hænges ikke ud i samme grad. Heste, oste og okser er nævnt, og det er jo positivt, men han bemærker dog, at folk i Salling går uden skjorter.

Intet tyder på, at han har haft sjælelige eller æstetiske oplevelser ved at færdes i naturen. Det er karakteristisk, at når han et sted i beretningen omtaler en sø (det er ved Viborg), så skriver han kun: »Ved Byen en stor sø, huor i ere skiønne horker.« Han re-

gistrerer, hvad han ser eller måske snarere, hvad man de forskellige steder har fortalt ham. Han er på en ekspedition, for at indsamle viden og gør det absolut objektivt, dog med sans for det kuriøse. Men dertil hører landskabets storhed ikke.

Jacob Nicolai Wilse

Den næste i rækken er professor Jacob Nicolai Wilse (1736-1801).

Han blev født i Lemvig, hvor faderen var hører ved latinskolen.

Senere blev han præst i Søndbjerg-Odby på Thyholm, og her voksede sønnen op fra han var syv år gammel. Han blev teologisk kandidat, udvidede sine studier til også at omfatte bl.a. naturvidenskab, foretog mange rejser, som han senere skrev om, flyttede til Norge og blev titulær professor. Ved sin død var han sognepræst i Eidsberg.

I 1776 indbød han til subskription på en beskrivelse over Thyholm, men bogen udkom aldrig. Først i 1798 finder man i femte bind af hans værk indeholdende hans rejseiagttagelser »Kort Udtog af min Beskrivelse over Halvøen Thyholm, 50 Mile fra København.«

Det er netop iagttagelser og ikke så meget personlige indtryk, der præger skildringen. Han refererer, hvad han ved om egen historie, han opregner jord- og stenarter og helt naturligt omtaler han netop i det afsnit også luften, og her har vi så den ældste thylandske naturbeskrivelse, jeg har kunnet finde. At netop han i modsætning til sine nogenlunde samtidige har kunnet sanse naturen skyldes nok, at han er vokset op på det sted, som beskrivelsen gælder. Han skriver:

»Luften var mildere, om ikke, de skarpe og vedholdende Vestenvinde vare, hvorfor

alle Trætøppe, hvor de ei have desmere Lye, synes feiet mod Østen, som Koste, der længe have været feiet med den ene Side...«

Og han beskriver tåge af havgus og dennes indvirkning på rugen, når den blomstrer. I senere afsnit registrerer han dyr og planter, beskriver agerdyrkningen, fædriften, fiskeriet, handel og anden næring, byggemåde og iøvrigt alt, hvad der har med dagliglivet at gøre. Og i et afsnit om sæder, tidsfordriv og videnskaber er det vel det sidste, han rubricerer følgende under: *»Deres fleste Sygdomme rejse sig af Forkiølse, og da er Hyllesaft i gammelt Øl en sædvanlig Tilflugt.«*

August Hennings

Næsten samtidig med Wilse er August Hennings (1746-1826), søn af amtsforvalter Martin Nicolaus von Hennings i Pinneberg i Holsten. Han blev uddannet som jurist i Göttingen, var litterært interesseret, bl.a. stærkt optaget af Rousseau, hvilket man dog ikke kan mærke på den rejsebeskrivelse, jeg om lidt skal omtale. Han blev embedsmand i København, men faldt i unåde på grund af sine indiskretioner mht. Struensees og dronningens indbyrdes forhold og blev sommeren 1770 forvist fra hovedstaden og beordret til en stilling som landmåler på Antvorskov. Senere på året deserterede han til Holsten. Han blev dog

Vejjerne

taget til nåde og ansat under det såkaldte »tyske Kammer«. Efter Struensees fald blev han diplomat fra 1772 til 1777. Det år indtrådte han i Kommercekollegiet. I 1787 blev han igen nærmest forvist fra hovedstaden til en post som amtmand i Pløen og Ahrensbæk. I 1807 blev han administrator for grevskabet Rantzau.

Utvivlsomt en lidt vanskelig, men farverig personlighed. Ved siden af dette embedsmandsliv udsendte han en del skrifter af kunsthistorisk, politisk og æstetisk indhold.

I 1779 blev han af Kommercekollegiet sendt til Jylland for at undersøge industriens og husflidens tilstand, vel nærmest en opdagelsesrejse. Han registrerede bl.a. sildefiskeri i Limfjorden, tobaksavl, handskemageri m.m., og han gav også, og det var en del af hans opgave, forslag til forbedringer af produktion og samfundsforhold. Som en kuriositet kan nævnes, at et af hans forslag går ud på at ophæve købstædernes monopol på brændevinsbrænding, idet han påviser, hvor skadeligt det er for landbefolkningen dels at skulle købe brændevinen i dyre domme i købstæderne eller smugle den ind i landet, og dels at blive fristet til gevaldigt overforbrug, når de så endelig har muligheden. Og købstæderne nærmest forsumper i brændevinsbrændingen. I Thisted er der f.eks. 60 brændevinskedler, men der er kun få håndværkere, der arbejder flittigt og ordentligt.

Når jeg har brugt så meget plads på omtalen om emner, der egentlig ikke har noget med denne artikels hovedtema at gøre, skyldes det, at landskabet stort set ikke eksisterer i beretningen, og når det endelig forekommer, er det set med landøkonomiske øjne.

Hennings konstaterer, at »*Thye er een af de frugtbareste Provinsen i Jylland*«, og at man frembringer gode heste, okser og en mængde korn. Og alt det, forklarer han, vil blive endnu bedre, »*naar Markerne bleve udskiftede og Bøndergaardene udflyttede.*«

Hans fortid som forvist til landmåling fornægter sig ikke.

Det andet sted, landskabet forekommer, er i omtalen af Vejlerne: »*At inddæmme og udtørre Vejlerne (die Weiler), nemlig Han, Bygholms og Vesløs (Veslow) Vejler synes at være et arbejde, der kræver meget store Bekostninger, og hvis Resultat paa Grund af Bundens Beskaffenhed i Vejlerne er usikkert. Saalænge Jylland endnu har uoverskuelige Heder og Vildmoser, af hvilke hine kunne pløjes og disse udtørres ved en Kanal, ere saadanne Foretagender ikke at tilraade.*« Det er altså ikke naturbevarelse, han går ind for, men rationalitet.

Stadig er udgangspunktet, at landskabet er et råstof, der skal udnyttes på den økonomisk fordelagtigste måde.

Martinus Rørbye

Vi skal et stykke op i 1800-tallet for at finde rejsende, hvis øjne opsøger andet end den tjenende del af landskabet. Og nu er det så kunstnere, der kommer ind i billedet.

Maleren Martinus Rørbye (1803-1848) foretog i 1830 er rejse i Jylland, og på den rejse førte han dagbog. Han kom også til Thy og tog ophold hos sin onkel i Thisted, amtmand Gerhard Faye, der var gift med hans moster, Karen Christiane Faye.

Den 26. juni følger han sin onkel på en tur til Vestervig. Og her er hans, malerens, indtryk af landskabet:

»*Den heele Egn fra Thisted til Havet kunde, naar man blot havde Skov, være me-*

get smuk, da den overalt er varieret med Bakker, imellem hvilke slynge sig en Mængde Bække.

Man bemærker ogsaa snart, naar man nærmer sig Westervig, at det har været en mærkelig Egn, da man overalt ser en Mængde Kjæmpehøie rundt om paa Horisonten.«

Mere er der ikke om landskabet eller landskabets former, men her anes for første gang æstetikken i en Thy-beskrivelse. Og han lod det da heller ikke blive ved nogle ord. Faktisk tegnede han Vester-vig Kloster set fra syd, og her aner man, at han har været optaget af sammenstødet mellem kulturlandskabet og naturlandskabet; og de mennesker, der ses i en hestevogn, der kører ind i billedet, er hverken dominerende eller herskende, men har så afgjort hjemme i landskabet, er sammenhørende med det landskab, de færdes i.

Nogle dage efter besøger han Klitmøller, hvor han finder det besynderligt med »Skibene, der her ligge optrukne på Landet for at beskytte dem mod Havet, der her bryder frygteligt.« Han skriver også:

»Strækningerne nærmest Havet ere de saakaldte Klitter, der ere Sandhøje og Dale, nu tildels bedækkede med det saakaldte Klittag for at forhindre Sanden i at oversværme det omliggende Land.«

To dage efter rejser han videre til Frederikshavn, hvor han bl.a. tegner klitvejen ved Frederikshavn gamle kirke, igen et udtryk for et skred i opfattelsen fra naturen som nyttig til naturen som værende også æstetik, og karakteristisk er det også, at en lille menneskeskikkelse, der ses på vejen, glider naturligt ind som et element i helheden og synes hverken mere dominerende eller opmærksomhedsdragende end de klitter, der danner billedets forgrund.

Der skal åbenbart på det tidspunkt af historien en kunstner til som formidler, for at et landskab kan få lov til at have værdi netop som landskab.

Steen Steensen Blicher

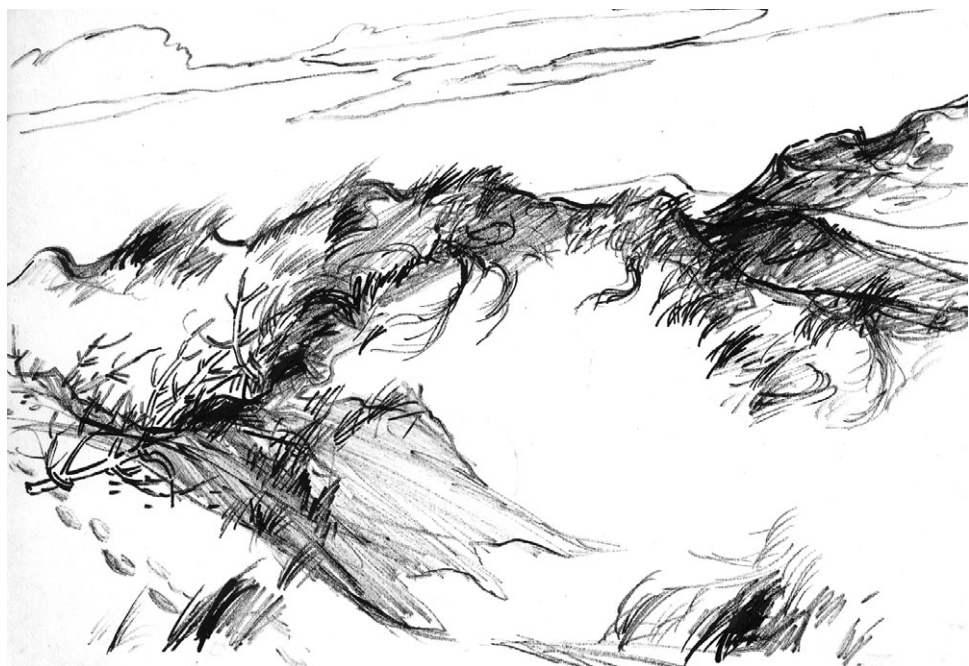
Jeg inddrog tidligere Blicher med tekster, der viste ham som oplysningstidens mand, og som én for hvem det nyttiggjorte landskab tiltrak øjnene og glædede fornøften.

Det ville være uretfærdigt at lade Blicher repræsentere kun af det. Der var en helt anden side af ham, en mere »moderne« side, og den oplever man bl.a. i to af hans værker, hvor landskaber i Thy forekommer.

Ældste eksempel er hentet fra hans roman »Fjorten Dage i Jylland«, og her er hans holdning til naturen og naturkræfterne ikke helt som beskrevet under omtalen af novellen »Rødstenen paa Fuur«. Romanen er endda skrevet en halv snes år før novellen, nemlig i årene 1832-35.

Indledningskapitlet, som der om lidt skal citeres fra, er så tydeligt skrevet på de naturindtryk, som Blicher fik, da han som 51 årig for første gang i sit liv så Vesterhavet i forbindelse med en rejse, som han omtaler i et brev til Ingemann 8.august 1833:

»I Aar har jeg selvtrødie berejst en strækning af Jyllands Vestkyst; den Rejse glemmer jeg aldrig. Kom engang og see! du vil ikke fortryde det.« Og den rejse resulterede altså bl.a. i, at vi får de antagelig første skønlitterære naturbeskrivelser af et par lokaliteter i Thy, i den omtalte roman er det Agger, om end stednavnet ikke nævnes direkte, og bogens handling iøvrigt må udspille sig i en søndenfjordsk landsdel.

Naturindtrykket giver forudanelser om den dramatiske handling, der kommer til at udspille sig:

»Paa Jyllands Vestkyst, kun faa Favne fra Havet staaer en Kirke.

I Aarhundreder har den trodset Bølger-nes Magt, men enhver Storm nedriver et Stykke af dens Brystværn; og allerede be-regner man Tiden, da den maae synke i Graven, som Søen langsomt, men uophol-delig udhuler. Naar Vinden blæser haardt fra Vesten, da vælte sig de tunge Vover mod Klinten med saadan Vælde, at Kirken ryster, dens Ruder klirre, Altertavlen og Stolene dirre. Men stiger Vejret til Storm, da hylles den i en Taage af Skum, der pid-sker som det tætteste Snefog langt ind over Kysten; og en Torden, som om Alverdens Kanoner her paa eet Sted løsnedes, drøner saaledes, at den Hørende døves, og den Døve hører.«

Derefter beskrives, hvordan romanens fortæller efter sådan en uvejsdag nærmer sig klinten, og havet er stadig i voldsom bevægelse:

»Næst efter en stjernefuld Himmel yder Havet det højtideligste Skue – enten det sees i rolig eller oprørt Tilstand. De Følelser - til Tanker er ingen Mag – de Følelser, dette ensformige og dog saa alvorsfulde Syn vækker, tumle sig, ja jage hinanden paa Bølgernes Viis, urolige som disse, og uudgrundelige som Dybet selv...«

Og hermed har Blicher så markeret en gensidighed mellem naturens natur og menneskets natur og en åbenhed for følelser for naturen.

Den kirke, som Blicher i romanen kalder Klintekirken, er Agger kirke, som i 1832 var blevet opgivet som kirke og som i 1839 forsvandt helt i bølgerne. Året før

den forsvandt besøgte Blicher igen stedet på den rejse fra Hamburg til Skagen, som han beskrev i bogen »*Vestlig Profil af den cimbriske Halvøe*«. Han skriver:

»Kirkegavlen var nu kun nogle Skridt fra Havbrinken. I den øvre Kant af denne fremstak gennem den hvide Sand Liigkister og Stumper af ældre halvforraadnede Sovekamre; en bleget Hovedskal keeg op mod Dagens Lys; tvende hud- og kjødløse Been dinglede ud over Klinten som til ny Vandring efter den lange Hvile...«

Senere besøger og beskriver han bl.a. Vestervig, Færgborg (med det dramatiske sagn om den røvede bondedatter), Klitmøller, Hjertebjerg nær Hanstholm (med en hyldest til begrebet »udsigt«) og han slutter den del af rejsebeskrivelsen, der omfatter Thy, med en skildring af Bulbjerg, som han kalder Jyllands eneste klippe. Han betagede skildring af Skarreklit lyder:

»– der knejser, omskyttet af Bølgerne, hiin taarnhøje Klippekulde, hiin Danmarks »Jomfrue« som endnu aldrig var berørt af nogen dødelig Fod. Bølgerne alene kysse hendes Fod, eller omskytte hendes Sider, eller overfraade hendes glindsende Isse. – Hvilket sælsomt Naturværk! Og hvorlunde kommer det her? – Vandrer! hold inde med Spørgsmaale!

Klipperne kaster Dig dem tilbage i hende døende Gjenlyd.»

Blichers optagethed af Bulbjerg, som man dengang kaldte Bolbjerg, havde allerede manifesteret sig i 1834, altså året efter hans første besøg i Thy, i novellen »Eneboeren paa Bolbjerg.«

Her har han hen imod novellens slutning en flere sider lang Hannæs-beskrivelse, lidt mindende om den tidligere citerede fra Fur.

Han skriver han bl.a.: *»Dens sydlige Deel har skjønne Kornmarker, og frodige Enge omfatte de lavvandede, af Stormen aldrig voldsomt oprørte Indvige. Velbyggede Bøndergaardne ligge spredte omkring ved Kysterne, og deres Beboere tage uden Anstrængelse og uden Fare rundelig Livsnæring af den villige Jord og de rolige Vande...«*

Han beskriver derefter turen ind over sandbjergene, og *»det er som Du vandrede paa en uhyre Kirkegaard blandt tallose Kæmpegrave eller paa Tomterne af en ødelagt Forverden.«* Han overraskes dog over at se husdyr og lønligt beliggende boliger, og ydermere overraskende er det, at disse er nette og hyggelige og med udhuse, som ligner *»og stundom ere virkelige Skibsruffe og Dækskahytter – Skjænk fra det baade graadige og gavmilde Hav.«*

Lidt senere kommer så den ældste skønlitterære beskrivelse af Skarreklit:

»Et Stenkast ude fra Bredden knejser en Klippe, stejl, rue, uformet liig en Oldtids Borgruin. I aarhundreder har havet forgjæves bestormet dens faste Muur; dets uhyre Bølger tørne derind, men bryder mod det haarde Fjeld, opløse sig i Skum, og synke afmægtige tilbage.«

I dag kan vi så trøste os med, at Skarreklit i hvert fald er bevaret i ord.

Blicher er den første helt moderne landskabsskildrer. Martinus Rørbye, som jo rejste få år før Blicher – som forøvrigt også kendte Rørbyes onkel, amtmand Faye, ved hvis død i 1845 Blicher skrev et mindedigt – har nok sans for naturen som billede, som et kunstværk, der er værd at betragte, mens der i Blichers tilfælde er tale om, at naturkraft og menneske glider over i hinanden, og naturen bliver skæbne.

H. C. Andersen

Og så et spring i tid, frem til 1859. Da var atten hundredtallets vel mest berejste danske digter, H. C. Andersen (1805-1875), på en Vest- og Nordjyllands Rejse, som også kom til at tangere Thy.

Det var i juli måned.

Han havde opholdt sig en tid på Nørre Vosborg som gæst hos etatsråd Tang, var taget til Lemvig, hvor han indskibede sig for at sejle østpå gennem Limfjorden. Han nævner Odesund, »*hvor Tysklands Keiser engang plantede sin Fane og vilde, at Danskhed skulde døe.*«

Umiddelbart efter det punktum og uden liniebrud kommer så:

»*Vi kom til Thisted, Hexeprocessernes By, som Holberg fortæller os om. Vi vare ved Landingsbroen; jeg sad i Kahytten, da man kom og kaldte mig op paa Dækket. Venner af mine Digtninge stode paa Broen for at bringe mig et rungende Hurra.*«

Det er alt om Thy. Allerede i næste linie ankommer skibet til Aalborg. Der er altså intet om Thys natur, men de beskrivelser af folkets hyldest, som han omhyggeligt registrerer overalt, hvor han sætter foden på land eller bare står på et skibsdæk ved kajen, siger en del om H. C. Andersens natur.

Nå, ret skal være ret. Han havde sans for naturen. Der er naturskildringer fra Skagen, »*denne storslåede vilde Natur*«, og det var på hjemrejsen, i dagvognen mellem Randers og Viborg, hans indtryk samlede sig. »*Mens jeg kjørte sprang Sangen »Jylland frem,*« og det er naturligtvis den pragtfulde sang »*Jylland mellem tvende Have*«, han taler om. Den sammenfattende og begejstrede Jyllandsbeskrivelse, hvor han dog også udtrykker sin tro på fremtiden og sin glæde over de tekniske landvin-

ninger, såsom »dampdragen«, der snart vil flyve mellem rige bøndergårde, og også i det vers, der beskriver heden, bl.a. med linierne: »*Lyngen er et pragtfuldt Tæppe, Blomster myldre milevidt*« proklamerer han: »*Skynd dig kom, om føje Aar! Heden som en Kornmark staar.*«

Også inderst i H. C. Andersen er der lidt af en bondesjæl.

M. A. Goldschmidt

Seks år senere, altså i 1865 foretog forfatteren og samfundsdebattøren Meir Aron Goldschmidt (1819-1887) en rejse til Vendsyssel og Thy.

I 1861 havde Goldschmidt ellers vendt Danmark ryggen i skuffelse over den politiske udvikling. Han var rejst til England for at blive engelsk forfatter, der skrev på engelsk, men to år efter vendte han tilbage overbevist om, at det var dansk forfatter, han var, og i de følgende år foretog han et par rejser ud i landet for at opsøge det virkelige danske. Den første gik til hedeegnen ved Viborg (i Blichers fodspor), den anden til Vendsyssel og Thy.

I Thy opholdt han sig længst tid i Faddersbøl. Derfra foretager han bl.a. en rejse til Klitmøller. Han skriver: »*Man kan ikke lettelig og maaske slet ikke kjøre fra Faddersbøl lige mod Nord til Klitmøller*«, og den tur, han beskriver går da også mod øst ad landevejen gennem Sjørring, og lidt efter »*dreje vi af paa en Bivej mod Nord, og igjennem Land, hvor Agre vexle med Lyng, naa vi efter en Mils Kjørsel op til den ligesom omtumlede og forstyrrede Egn Sydost for Vestervandet, med bleggønt Klittag og brun Lyng isprængt med røde Blomster.*« Turen går videre til Klitmøller, som »*er en Oase i Klitten ligesom Blokhus,*

men større, mindre dyrket, mere gennemfuret af Klit, det Sted, hvor jeg mest paa hele Rejsen følte mig langt hjemmefra.»

Det er tydeligt, at det ikke er den vilde natur i sig selv, der optager ham mest, men menneskers kamp imod den.

Han beretter om strandinger, f.eks., men hans optagethed af menneskers beherskelse af naturen, deres kultivering af den, kommer nok tydeligst frem i hans omtale af Sjørring Sø:

»I Sjørring Kirkedør hænger som en Slags Haandtag en ret besynderlig udarbejdet, halv Jernring. Ifølge Sagnet der ligner hint fra Konhøjen ved Hjørring – drømte en Mand, at der blev vist ham Kjendetegn paa et Sted i Søen, hvor en Skat laa skjult. Han fandt Stedet, fiskede ogsaa en Kiste op, men i det Øjeblik, han greb i dens Ring, sank Skatten tilbunds igjen, han beholdt kun Ringen, som han ophængte i Kirkedøren. Sagnet er gaaet i Opfyldelse: Kaptajn Jagd har løftet Skatten, = udtømt Søen og indvundet dens rige, fede Bund til Eng og Agerland [.....]

Den genialt udtænkte Plan til Udtørring af en saa stor (1 Mil lang) Sø, det usædvanlige Værk, de store Kanaler og Sluser, den indvundne Bund, de stærke Bygninger, der staa, hvor der før var Sande eller Sø, Kvæget, der græsser i Søbunden, Plantagen, som vel bærer Spor af vandalsk Behandling, men som Menneskehaand plantede og Naturen lod skyde frem – Alt dette er en Virkelighed, der fortjener at ses og kjendes. Men hvad der interesserer mig endnu mere: Livet, der har været i Bevægelse om Arbejdet, Kampen, det kostede, Lidenskaberne, det satte i Bevægelse...«

Goldschmidt udtrykker i det citerede afsnit tidsånden, som den var i stort set hele attenhundretallet og langt ind i nit-

tenhundretallet: Naturen skulle ikke bare være natur, men råstof for nyttiggørelse. Holdningen var helt naturlig for Goldschmidt, fra han var otte til han var elleve år boede han med sin familie på en gård i Valby, der dengang var en almindelig bondelandsby.

Her oplevede han jord, vækst og årstidernes skiften, altså samværet med den kultiverede natur, og erindrede livet igen med smerteblandet vemod den harmoni, der prægede dagligdagen. Smerten havde sin årsag i det forhold, at faderen af økonomiske grunde måtte afstå ejendommen.

Året efter at Goldschmidt foretog sin rejse, så man det mest markante udtryk for den netop omtalte tidsånd: Det Danske Hedeselskab blev oprettet.

Og så hører det med i billedet af tidsånden, at man, af hensyn til det selvbevidste borgerskabs trang til at promenerer, ikke, som man ville gøre det i dag, udlagde naturstier i vildt terræn, men lystanlæg tæt på byerne, hvor man kunne spadserer – og ses – i søndagsdressedet og føle sig i pagt med en kultiveret og kuet natur. Men fjerne sig alt for meget fra kulturen skulle man ikke. Ofte var der en musiktribune i sådan et anlæg og tit også en pavillon, hvor det pæne borgerskab kunne indtage søndagens eftermiddagskaffe til passende musikledsagelse.

Johan Skjoldborg

Nu foretager jeg så et spring til Johan Skjoldborg (1861-1936), om end springet målt i år ikke er så overvældende. Skjoldborg blev født fire år før, Goldschmidt foretog sin rejse.

I Skjoldborgs forfatterskab har natur- og

landskabsbeskrivelser en central rolle, om end de målt i antal tryksider udgør en meget lille del af forfatterskabet, men det er ofte naturbeskrivelserne, der skaber den stemning, handlingen udspilles i, og det er heller ikke sjældent – ligesom tilfældet kunne være hos Blicher – at naturbeskrivelserne ikke bare beskriver landskabets natur, men også de beskrevne personers natur.

Og når det som oftest lykkes for Skjoldborg, skyldes det, at han er en af de forfattere, der virkelig kan sanse naturen og formidle sansningerne til en læser og gøre det ud fra indlevelse snarere end ud fra oplevelse.

Som et eksempel herpå vil jeg citere indledningen til hans så afgjort bedste novelle, »Per Hywers Sommerdag«, der har hans opvækst i Øsløs som forudsætning:

»Dagningen var diset. – Men noget ude lyste dog Limfjordens Vand af Dagskæret; Dissen trak væk som Duggen fra en Rude, man har aandet paa. Og Landsbyens Huse, der laa langs med Fjorden som en Flok Kvæg, der sover i en dampende Eng, dukkede tydeligere og tydeligere frem.

Ganske langsomt blev den lette Taage borte, forsvandt i Luften, næsten umærkeligt, og dog, som om man kunde følge det med Øjnene, – indtil Landsbyens hvidkalkede Længer og Gavle stod klare i Morgenlyset«.

Også den anden side af Thy – havsiden – kunne Skjoldborg beskrive, så en læser føler sig placeret midt i billedet. F.eks. i novellen »Skæbne«:

»Jens Sand var født ude ved Havet paa den vilde Kyst, hvor Grænsen mellem Liv og Død er som en Knivsæg.

Brede Havbølger vælter skummende ind over Stranden ved Sandby Klitter i en evin-

delig Rullen. Bølgekam ved Bølgekam i een Uendelighed lyser af Skum ude over det mørke Vand, lyser frem og sluknes i levende Skiften. Skumkammene bliver svagere og mindre, jo længere Blikket naar hen, men helt ud, hvor der hist og her skimtes en Skibsrigning eller Røghale mod Luften, hvidner Skummet frem. Bølgerne synes at vælde op af et bundløst Dyb derude i det fjærne; op af dette Dyb kommer de rendende som en Flok krumhalsede Dyr, der til sidst styrter sig graadigt mod Stranden.

Fra Brændingen lyder en tusindstrubet Brølen, der ryster Luften, saa Havlyden høres to-tre Mil ind i Landet og Folkene, der bor i Klithusene, bliver tavse derved.

Fra Klitterne hvirvler Stormen en tyk Taage op af Flyvesand, der flyger ind over Strandby, som om det skulde begrave baade Huse og Marker.«

Det er to af mange naturbeskrivelser hos Skjoldborg, der alle bygger på forestillingen om menneskets samhørighed med og afhængighed af det landskab, det er født ind i eller har bosat sig i og – som novellens titel også antyder det – om landskabet som skæbne. Skjoldborg er her en fin repræsentant for en betydende del af den forfattergeneration, der virkede i årtierne omkring år 1900.

Væsentligt i Skjoldborgs forfatterskab er også hans skildringer af mennesker, der i kamp mod naturen, ved kultivering af naturen, finder frem til den balance, der giver mulighed for en forholdsvis tryk tilværelse på den rigtige side af sultegrænsen. F.eks. i hans debutroman »En Stridsmand«.

Og så vil jeg godt runde omtalen af Skjoldborg af med endnu et citat. I citatet fra »Per Hywers Sommerdag« er det jo

Øsløs og Hannæs, der materialiserer sig i teksten, og sådan er det også i romanen »Spillemandens Hjemkomst« om det musikalsk begavede landsbybarn Jens Tonsgaard, der får en uddannelse som violinist, gør stor lykke i København, men som efter en ulykkelig kærlighed drager tilbage til den hjemstavn, som han ifølge moderen aldrig skulle have forladt. Det er rejsen mod hjemstaven – og døden – som Skjoldborg beskriver. Rejsen foregår til fods.

Efter mange oplevelser undervejs og mange genkaldte erindringer når han endelig Hannæs og mærker, at jorden er anderledes at træde på, det var ikke som at gå på en almindelig landevej. Han kommer igennem Tømmerby, når tingstedet syd for byen:

»De smaa Bølger gaar ikke mere i Tømmerby Fjord, som en moderne Tid har udtørret, nu stryger Vinden over det bølgende Græs dér, men lige skønt blomstrer her

endnu den jyske Lyng, og lige kraftig staar Langvad Bjærg i Vest paa den anden side af Fjorden.

Da han for mange Aar siden løb her forbi paa sine bare Fødder med Bud til Tømmerby Post, mærkede han godt, hvorledes der over dette ensomme »Tingsted« svævede gamle Minder, der uvilkaarligt paavirkede hans Sind. Nu sad han her igen, saaledes ville det gaa Slægt efter Slægt, og saaledes var denne Plet af Jorden blevet mindeviet.«

Han går videre, mindes sine barndomsoplevelser på Højbjærg, gaar hen over Skaarup Høje ud til Strandkjær (og man kunne have lyst til for egen regning at tilføje: »Hvor Per Hywer sidder og venter på ham«).

Han når hjem, finder frem til moderens hus, finder ind i sig selv og dør.

Det er en på én gang tragisk og livsbekræftende historie, hvori Skjoldborg også udtrykte sin længsel efter hjemstaven på

et tidspunkt, da han nærmede sig den økonomiske katastrofe på Dynæs ved den idylliske Juulsø. Bogen udkom året før, hans ejendom dér kom på tvangsauktion.

Jacob Paludan

Og så til 1925, da Jacob Paludan (1896-1975) udsendte romanen »Fugle omkring Fyret«. Romanen handler først og fremmest om et havnebyggeri i byen Sandhavn, der så tydeligt har Hanstholm som model og planerne om en havn dér som motivet.

Hvor nogle af hans forgængere har skildret naturen som en mulig samarbejds-partner i skabelsen af et bedre liv for mennesker og dermed også medvirken til et bedre samfund, så er naturen for Paludan, som ikke deler fremskridtsoptimismen, en

truende magt, som hævner sig, hvis man vil forgrube sig på den i naiv tro på, at man kan beherske den.

Et citat fra begyndelsen af romanens kapitel 2 viser et naturbillede så langt fra det idylliske eller harmoniske, som tænkes kan:

»Skuepladsen for Begivenhederne laa vid og storslaaet og ventede paa de første Aktører. Hvor et ubændigt Hav møder en stædig Kyst, hvor en evig Vind gnaver Skrænterne og gør Frugtbarheden træt, hvor Taagen paa faa Minutter forvandler Landskabet til en klam Grav, kold Regn gør selv Faarene melankolske, og Solnedgangen mest af alt ligner et Blodblad, – der mangler ikke ydre Effekter, afvekslende og overraskende nok for det Blik, der kun er fortrolig med Bøgeskoven og Engen, som i smilende Enighed har delt det øvrige Danmark imellem sig.«

Over for det landskab – eller vandskab – er det altså, at mennesket kommer til kort.

Havnen bliver bygget, og på indvielsesdagen sætter det i med uvejr og storm. Ingeniør Severin foretager en sidste inspektion af molen:

»En for en kom de vældige Vandvægge vandrende, brød sammen og gav Plads for den næste. Molen drøned i hele sin Længde. Havet førte Stormbukke frem for at prøve hans Værk. [.....] Han saa paany mod Vest og smilte spottende. I et saadant Øjeblik er Hovmod tilgivelig; naar Naturen ved at udfolde al sin Magt kun opnaar at bevise, at Mennesket er mægtigere. Bygmesteren nød sin Triumf i et ensomt, grumt Øjeblik.«

Men inden dagen endte, samledes naturens magter og *»skød Havnen isønder«*. Den kommer til at ligge som ruin, som et monument over menneskets overmod og grådighed.

Martin Jensen

At blæsten altid har været et væsentligt element i den thylandske natur – sådan som allerede Wilse registrerede det i anden halvdel af syttenhundredtallet – afspejler sig også i Martin Jensens roman *»Vestenvind«* (1942). Her repræsenterer blæsten dog ikke som hos Paludan udelukkende det uovervindelige, det herskende element. Hos Martin Jensen (1908-1945) er det blæsten, der ikke bare romantisk fører læseren ind i historien, men også forlener romanen og det liv, den er billede på, med bevægelse og energi.

Romanen begynder:

»Vestenvinden var ikke blevet træt på vejen fra Vesterhavet til Harrested sogn.

Den havde endnu saltvandets friskhed og bølgernes styrke i sig. Der havde ellers været nok at bruge kræfterne til undervejs. Hvor der var det mindste hul i klitten, havde den hvirvlet sandet op og blæst det sammen i driver på læstederne. Den havde flyttet sandet fra klithusmændenes magre jorder flere kilometer ind i landet og derved endnu engang givet anledning til den traditionelle vittighed: Han har ti tønder land – når de da er hjemme. Gennem stationsbyen Højrup havde vinden måttet fare lidt lempeligt frem. Der var for mange huse og træer, til at den kunne udfolde sine kræfter. Men så snart den var vel igennem byen, satte den fuld kraft på, og når den efter nogle kilometers tilløb nåede Jens Larsens vindmotor, var den på højeste gear.

Det hvinede i de fem halvtpåsejlede vinger. Det svajede med stativet, og akselen snurrede rundt og rundt i en uendelighed. Det store tandhjul nede under ladetaget måtte skynde sig godt for at følge med, og det endnu større svinghjul af træ for enden af den tværaksel, der gik ud fra den, kunne derfor få ordentlig fart på remmen hen til tærskemaskinen, der brummede som en gal tyr og spyede halm, korn og avner fra sig i en sky af støv og fnug.

Jens Larsen havde nok at gøre med at lægge i...«

Slægtskabet med Skjoldborg er tydeligt, her hvor det drejer sig om forholdet mellem menneske og natur. Det er balancen mellem menneske og natur – man kunne sige kultur og natur – der er tilværelsens grundlag, her med vindmotoren som den formidlende.

Det er næsten profetisk. For hvis der er noget, der i dag præger det thylandske landskab er det vindmøllerne, hvis vinger fylder billedet med liv og bevægelse, der kan forene den gode naturoplevelse med

glæden over en vedvarende nyttiggørelse af naturkræfterne.

Hans Kirk

I 1953 udsendte Hans Kirk (1898-1962) sin erindringsbog »Skyggespil«. Der fortæller han blandt meget andet om besøg i sin tidligste barndom hos mormoderen, der efter sin mands død alene drev den senere udstykkede og nedrevne herregård Kølbygaard.

Her finder man en beskrivelse af en septembermorgen:

»Septembermorgen er så klar og dugfrisk som skabelsens første Sabbath, da Herren skuede sit Værk og så, at alt var godt og vel skabt. Luften er klar og sval med store drivende skyer på den høje himmel, græsset er grønt, som når man kigger igennem et af de flaskeskår, havet har slidt rundt, så det ligner en mærkelig ædelsten fra dybet. I den store have med dens lange alleer af elmetræer hænger der glitrende edderkoppespind mellem grenene, og det blanke ral i havegangene knaser mildt under ens fødder. I morgenduggen er nogle af de runde sten så gule og skinnende, at man kan tro, det er rav. Men når man tager stenen op og bider i den, er den hård og kold og altså bare en ganske almindelig sten.«

Jeg har tidligere citeret Skjoldborgs morgenskildring, hvor morgenen begyndte med dis, som gradvis lettede og afslørede en skarptegnet lokkende verden. Hans Kirks skildring er på en måde modsat. Morgenen begynder med en næsten overjordisk klarhed og idyl, men afsløres så som »hård og kold«.

Citatet stammer da også fra et afsnit i bogen, som hedder »Landstingsvalg«, og

hvor drengen sammen med mormoderen kører til Thisted. For selv om hun som kvinde ikke har stemmeret, vil hun alligevel være med for at påvirke vælgerne, så man ikke risikerer, at venstre fortrænger det hidtidige landstingsmedlem, en højremand. Og inden da har drengen været på en inspektionstur rundt på ejendommen og bl.a. set de usle forhold, som herregårdens polske arbejdere lever under.

Og det var så et eksempel på naturen, brugt som billede på et under den idylliske overflade hårdt og koldt samfund.

Klaus Rifbjerg

Selv om det ikke har været min hensigt i denne artikel til en historisk årbog at beskæftige mig med den nyere tid, vil jeg alligevel ikke undlade at fortælle, at af vores store skønlitterære forfattere er det ikke bare Blicher, som Skarreklit har gjort indtryk på. I sin digtsamling »Fædrelands-sange« fra 1967 har Klaus Rifbjerg (f. 1931) et digt med titlen »Skarreklit og Bulbjerg«, hvor menneske og natur bliver hinandens billede.

*Ikke holde dig i hånden
ikke røre ved dig
ikke tale med dig
ikke se dig.
Stå på kanten
med en havesaks
klippe klippe klippe
alt det af
klipsaks
midt i styrken.
Slynge det i havet ud
være adskilt.
Skarreklit
& Bulbjerg.*